

„Nekünk mégis
Mohács kell...”

„Nekünk mégis Mohács kell...”

II. Lajos király rejtélyes halála és különböző temetései

Az Országos Széchényi Könyvtárban 2015. augusztus 29-én
megrendezett tudományos szimpóziumon elhangzott előadások
szerkesztett és bővített kiadása

Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Országos Széchényi Könyvtár
Budapest, 2016

A kiadvány megjelenését támogatta a Nemzeti Kulturális Alap

Megjelent a mohácsi csata 490. évfordulójára.

Szerkesztette

FARKAS GÁBOR FARKAS, SZEBELÉDI ZSOLT, VARGA BERNADETT

A képeket válogatta

NAGY GYÖRGYI

Kiadói programvezető: BOKA LÁSZLÓ

A kiadásért felel: TÜSKE LÁSZLÓ, az OSZK főigazgatója és

FODOR PÁL, az MTA BTK főigazgatója

Tipográfia: Vincze Judit

Nyomdai munkálatok: Nalors Grafika Kft

Ügyvezető: Szabó Gábor

ISBN 978-963-200-654-3

© Szerzők és szerkesztők, 2016

© Országos Széchényi Könyvtár, 2016

© Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2016

Tartalom

FODOR PÁL Hollók évadja Gondolatok a mohácsi csatáról és következményeiről	7
PÁLFFY GÉZA Mohács – fordulópont Magyarország és Közép-Európa történetében	19
BÁRÁNY ATTILA Magyarország és a külső segítség 1526-ban	35
B. SZABÓ JÁNOS II. Lajos király a mohácsi csatában	55
KASZA PÉTER Holttest a patakban	69
SZEBELÉDI ZSOLT A Sárfly-levél értelmezésének nehézségei filológus szemmel	85
MAGYAR LÓRÁNT GERGELY A bizonyíthatóság határai II. Lajos király halálával összefüggésben	97
RÁCZ PIROSKA A székesfehérvári királyi bazilika temetkezései	109
FARKAS GÁBOR FARKAS II. Lajos király temetései	125
MAGYAR LÁSZLÓ ANDRÁS Miben halt meg II. Lajos király?	139
SELÁF LEVENTE A mohácsi csata visszhangja kortárs tudósító énekekben.	147
CSORBA DÁVID II. Lajos király halála historiográfiai nézőpontból	155

FÜGGELÉK

Válogatás a II. Lajos király haláláról szóló forrásokból (1526–1800)	177
Ibrahim Pecsevi leírása a mohácsi csatáról és II. Lajos király haláláról	233
Ajánlott irodalom	257
Képmelléklet	267
A kötet szerzői	309
Summary	313
Hely- és névmutató	323

Hollók évadja Gondolatok a mohácsi csatáról és következményeiről

Miután azok közé tartozom, akik beleártották már magukat a mohácsi csata vagy a korszak történetébe, bevallhatom: támadt néha olyan érzésem, hogy reménytelen Mohácrról újat mondani mindaddig, amíg nem kerül elő valami valóban új, érdemi forrás. Aztán ilyenek felbukkanása nélkül is mindig történt valami, ami arra kényszerített, hogy gyorsan elhessegessem ezeket a kósza – a történetírás gyakorlatával és logikájával egyébként teljesen ellenkező – gondolatokat. Időről időre jött valaki, aki vagy az előzményekről és a következményekről, vagy a csatáról magáról tudott az eddigieknél jobb vagy azokat gyökeresen átértékelő értelmezésekkel szolgálni. Ez a Mohács-historiográfia megszokott mozgása: az apályos időszakokat hatalmas hullámverések követik. Volt, hogy eddig elhanyagolt források újraolvasása, volt, hogy a had- vagy a köztörténet szemléleti horizontjának kitágítása nyitotta rá szemünket eddig figyelmen kívül hagyott tényekre és összefüggésekre, amelyek aztán alaposan átalakították Mohácrról őrzött képünket. Most a szokásosnál is váratlanabb dolog történt: szakmán kívülről kavarták fel az átmenetileg nyugodt vizeket. Két orvos: egy szájssebész és egy patológus kérdőjelezte meg a II. Lajos holttestének felkutatására küldött expedíció hivatalos jelentésének azt az állítását, hogy 1526. október közepén, a csatától nem messze a vízbe fulladt magyar király holttestét találták volna meg. Így szerintük az sem igaz, hogy Szapolyai János II. Lajost temettette el Székesfehérvárott november 9-én, és hogy Lajos testét exhumálták és temették el újra Ferdinánd király, Anna és Mária királynék jelenlétében egy évvel később ugyanott. A „kihívásra” a történész szakma gyorsan válaszolt: tavaly, a csata napján, augusztus 29-én konferenciát rendeztek a kérdéstről, most pedig már kézbe is vehető az a kötet, amely javarészt a konferencia-előadásokból

készült szövegeket, valamint a kérdéssel kapcsolatos forrásokat tartalmazza. A források közül több először szólal meg teljes terjedelmében magyarul. A tanulmányok nem a megszokott tudományos apparátussal jelennek meg, mivel bevallottan nemcsak a szakmához, hanem az érdeklődő nagyközönséghez is kívánnak szólni. Miután a konferencián nem tudtam részt venni, kárpótlásul (vagy büntetésül) a szerkesztők engem kértek arra, hogy rövid bevezetőt írjak a kötethez. A keretek nem teszik lehetővé a Moháccsal kapcsolatos (szak)irodalom módszeres áttekintését, ezért – a címben jelzett módon – csupán néhány csomóponti kérdéstről mondom el meglátásaimat.

Az előzményekről

A 19. századi magyar történetírás alaposan elbánt a Jagellókkal és az általuk irányított Magyarországgal. Sikerült tökéletes torzképet rajzolnia róluk, amely aztán a hazai és a nemzetközi szakirodalomban szívélyes fogadtatásra talált. A Kubinyi András nyomdokain haladó új magyar történetírás azonban megkezdte a korszak „rehabilitálását”, és kimutatta, hogy a Jagellók magyar állama semmivel sem volt „rosszabb” a többinél. Mohács felől nézve a dolgot a legfontosabb az, hogy ebben a korszakban – különösen, miután az oszmánok meghódították a Közel-Keletet – annyira eltolódtak az erőviszonyok Magyarország és az Oszmán Birodalom között, hogy frontális támadás esetén az ország 1526 előtt sem tudta volna megvédeni magát. De nemcsak a Jagelló-kort, hanem az egész 15. századot is másként kellene kötnünk Mohácshoz és következményeihez. Úgy is mondhatnánk: mélyebben kellene tudatosítani, hogy a török kor (ha nem is a „hódoltság” kora) nem a 16. században kezdődött, hanem már az előzőben. A folyamatos agresszió ugyanis az ország életviszonyait már ekkor gyökeresen átalakította. Mint Kovács Péter kimutatta, ebben a korszakban vált fogalommá „a török módra pusztítás”, amely a települések felégetését és a lakosság megölését vagy elhurcolását egyaránt magába foglalta. Valóságos rabkiváltási „ipar” alakult ki. A fogságba esettek kiváltásának és az új adóknak a terhei a magyar társadalmat, a védelem költségei és a lakott települések pusztulása pedig az államot taszították szegénységbe. Új adatok szerint a Mohács előtti politikai elitek nem (csak) a tehetetlenség, a nemtörődömség vagy a koncepciótlanság miatt

nem tettek többet a végső romlás elhárítása érdekében, hanem azért sem, mert a pontosan érzékelt és tudott oszmán fölény tudatában nem merték kockáztatni az ország mindegyre fogyatkozó erőit.

A mohácsi csatáról

Ha az imént azt írtam, hogy a korábbi történészek igaztalanul bántak el Jagelló-kori elődeinkkel, akkor nem tudom, milyen szavakkal lehetne lefesteni azt a méltánytalanságot, amely a csata megívóinak jutott osztályrészül. A leggyakoribb megközelítés szerint a mohácsi ütközet csupán megkoronázása mindannak a rossznak, ami az előző évtizedekben történt. Ennek megfelelően maga az összecsapás katonai (de akár politikai) értelemben „kisszerű” esemény lett volna, ami már nem osztott és nem szorzott. Ez még ez előbbinél is bántóbb és okatlanabb igazságtalanság. Lényegtelen, hogy a korszakot ismerve, de a bukás és a következmények miatt érzett fájdalomában, avagy a magyar történelem szokásos lebecsülése miatt állít ilyesmit valaki, ennél nagyobbat aligha tévedhetett. Szándékosan kevés kutatót akarok megnevezni e rövid esszében, de úgy érzem, kötelességem, köszönetképpen is, megemlítenem B. Szabó János nevét, aki lankadatlanul hívja fel figyelmünket a magyar történészek mulasztásaira, arra, hogy milyen gyakran feledkeznek meg a nemzetközi összefüggések figyelembe vételéről. Így tette mérlegre több munkájában a mohácsi csatát is, és a korabeli hadakozási szokásokat és hadseregeket szemügyre véve kijelenthette, hogy az ütközet „akár a részvevők létszáma (90–100 000 ember), akár az összecsapás tétje és következményei miatt a XVI. századi Európa 4–5 legnagyobb szabású csatája közé sorolható – sajnos a szintén magyar területen, jórészt magyar fegyverekkel megívott, a szó szoros értelmében »waterlooi« méretű, 1596. évi mezőkeresztesi csatával egyetemben”. Ő hívta fel a figyelmet arra is, hogy a gyakran számon kért 50–60 000 fővel szemben a 26–27 000 főnyi sereg kiállítása is páratlan teljesítménynek számított, és hogy a magyar sereg összetétele, felszerelése és taktikája semmivel sem maradt el az ellenfélétől és a kor egyéb hadseregeitől. Ez a hatalmas teljesítmény sem volt azonban elegendő a gazdasági-pénzügyi és a létszámkülönbségek kiegyenlítésére. Lehet – s ezt már én teszem hozzá – sopánkodni azon, hogy miért nem vi-

selkedtek okosabban a Mohácson összegyűlt magyarok: miért nem várták be a még úton lévő erősítéseket, miért nem vigyáztak jobban a királyra, s főleg, hogy miért vállalták a csatát Mohácsnál, miért kerítette őket hatalmába valami „szürreális” vágy az ellenséggel való megütközésre. Lehet ilyeneket kérdezni, csak nem értelmes. Elég felidézni mindazt, ami 1521 óta történt az ország déli felén s azon túl, és könnyű belátni: a magyar társadalom aktív, hadakozó része 1526-ra világosan felismerte, hogy az ország nem bírja tovább az állandósult háborút, és ha már maga a szultán is törésre akarja vinni a dolgot, hát meg kell próbálni a lehetetlent: újra vállalni a nyílt csatát, amit Hunyadi kudarcai óta a magyar hadvezérek rendre próbáltak elkerülni. Ezekre tekintettel a sokat szapult, egyenetlenkedő, olykor valóban nagyon csúnyán viselkedő korabeli magyar vezető réteget nem hibáztatni, hanem a legnagyobb elismeréssel kellene illetni azért, hogy a végveszély órájában pontosan tudta, mi a kötelessége: a királlyal és az arisztokrácia színe-javával az élén szinte egy emberként ragadott fegyvert, harcolt hősiezen és áldozta életét családjáért és hazájáért.

Ha már a csata számos kérdése közül ezúttal a király sorsával foglalkozunk kiemelten, hadd foglaljam össze röviden a magam véleményét. Azt hiszem, van egy nagyon erős politikai érv, amely elég súlyosan szól a gyilkosságról szóló elmélet ellen. Miután a magyar trónért kezét kinyújtó Ferdinándnak és Szapolyai Jánosnak egyaránt kevés kétsége maradt aziránt, hogy Lajos király odaveszett a mohácsi csatában, kölcsönös, húsba vágó érdekük lett a teljes bizonyosság, amit csak a holttest megtalálásával és azonosításával érhettek el. Ferdinándot a cseh királlyá koronázás, Szapolyait pedig a fehérvári koronázás közelgő időpontja szorította. Ha királyok akartak lenni, közös érdekük volt, hogy meglegyen a holttest, és minden kétséget kizárólag kiderüljön Lajossal való azonossága – ezért kerestették mindketten. Nézetem szerint azonban a döntő érv az, hogy mind a holttest meglelésekor, mint bő egy évvel később, a fehérvári újratemetés idején, Ferdinánd és környezete is Lajoséként azonosította a maradványokat. Ferdinánd ekkoriban már szeltében terjesztette a keresztény világban Szapolyai-ellenes propagandáját (ennek lényege az volt, hogy Szapolyai lepaktált a törökökkel). Nincs olyan ember, Ferdinánd pedig végképp nem az az ember volt, aki kihagyta volna azt a „ziccert”, hogy ellenlábását elődje meggyilkolásával gyanúsítsa meg, ha erre a legkisebb oka vagy alkalma lett volna. Ha pedig

valóban felmerült volna benne ez a gyanú, akkor ma számos olyan irattal rendelkeznék, amely Szapolyait és pártját a kereszténység elárulása mellett királygyilkossággal is vádolná. Márpedig ilyen hivatalos iratok tudomásom szerint nem léteznek. Ferdinánd és Mária viselkedése tehát a legfőbb érv amellett, hogy a király után kutakodók kis csapata valóban Lajos tetemét találta meg, és aztán azt temették el Székesfehérvárott. Az ügy megítéléséhez nagyon fontosnak tartom Laszky Jeromosnak, Szapolyai isztambuli követének Ibrahim pasától idézett szavait, amelyek egyértelműen bizonyítják, hogy az oszmán-török vezetés legkorábról (1527 végétől–1528 elejétől) dokumentált ismeretei egyeznek a magyar királyi udvarokéival, nevezetesen: hogy Lajos király a „sekély vízben” fulladt meg.

A mohácsi csata következményeiről

Minderről a kötet első tanulmánya bőven szól, ezért csak néhány általam fontosnak tartott tényezőre térek ki. Először egy olyanra, amely a közhi-delemmel szemben nem következett be. Mint Pálffy Géza kutatásai bizonyították, Magyarország nem lett Habsburg „gyarmat”, a középkori magyar állam pedig nem szűnt meg létezni, hanem, pénzügyi, hadügyi és külügyi téren korlátozott önállósággal ugyan, de töretlen rendi öntudattal, de tovább élt, és a Habsburg Monarchia országai között rangban a második helyet szerezte meg. A 16–17. századi Habsburg–magyar viszony nem más, mint a sorozatos „kiegyezések története” a központi hatalom és a rendiség között. Ha a királyi hatalom megpróbálta a maga javára módosítani a kényes egyensúlyt, akkor a magyar rendiség – ha kellett, fegyveres felkelésekkel – mindannyiszor helyrebillentette. Más téren – így a gazdaságban és a kultúrában – sem beszélhetünk egyenes vonalú, gyors hanyatlásról. Szakály Ferenc egyenesen virágkornak tartotta a 16. századot, amikor a mezővárosi-parasztpolgári vállalkozások jóvoltából egy autochton magyar polgári fejlődés körvonalai is kirajzolódtak. Számos történész – Acsádytól Szekfüig – a magyar állami önállóság általuk feltételezett elvesztésével szemben pozitív hozadéknak látta, hogy – szerintük – a magyarság a Habsburgok uralma idején létrehozta a magyar nemzetet, az anyanyelvű kultúrát, és ez adta meg az alapot ahhoz, hogy később, a török korszak elmúltával, a magyar

történelem visszatérjen rendes kerékvágásába. Ebben az összefüggésben kapott döntő szerepet Erdély – mindmáig közkeletű, bár sokszorosan cáfolt nézet, hogy a magyar államiságot és a magyar nemzeti kultúrát ez a kis hatalmi alakulat virágoztatta fel és mentette át, amíg jobb idők nem jöttek.

Nincs itt mód belemenni ezeknek az optimista – ám egészen eltérő megalapozottságú és sok tekintetben egymásnak ellentmondó – nézeteknek a boncolgatásába. Inkább egy olyan következményt emelek ki, amely hosszú távon igencsak káros hatást gyakorolt az ország és népe sorsára: a lelki megroppanást és az ebből fakadó magatartásformákat. A török fenyegetés a 15. századi Magyarországon meglepő ideológiai egységet teremtett: úr és paraszt egyaránt úgy fogta fel a hódítók elleni harcot, mint a keresztény vallás és a haza érdekében hozott folyamatos áldozatvállalást, és mint ami az identitás elvesztésével járó hódítást akadályozza meg. A török elleni harc és a mohácsi csata a magyar öntudat és identitás sarokpontjává vált. Brodarics Istvántól a 17–18. századi történetírókig és az iskoladramák szerzőiig a magyar értelmiségiek színe-java a magyarságnak ezt az európai jelentőségű védelmi-helytállási ethoszát közvetíti. Ugyanakkor – mondhatnánk, sajnos – Mohács és az elbukás kiindulópontja lett egy öngazoló és önsajnáló önképnek is. Itt egy korábbi írásomból idézek:

„A török hódítás nemcsak anyagilag és kulturálisan károsította meg jelentősen Magyarországot, hanem mentális törést is okozott. Totálisan lerombolta a magyar politikai és kulturális elitek önbizalmát. A kor vallási és politikai vezetőinél és gondolkodóin eluralkodott a büntudat és az önvád egyfajta keveréke. Nem tudták megemészteni, hogy egy ország, amely régebben [a török fogságba esett Wathay Ferenc kifejezésével] »Európa csillaga« volt, hogy süllyedhetett más országok játékszerévé. Nem tudták megbocsátani maguknak, hogy elvesztegettek egy »birodalmat«. Ekkor alakultak ki azok a gondolati reflexek, amelyek a közép- és kelet-európai népek körében olyan jól ismertek: az egyedülvalóság, az elszenvetett csapások kivételességének érzése, [...] menekvés a dicső múltba, az áldozati szerep (védjük Európát, de az mit sem törődik velünk), a tettek mentegetése és kompenzálásképp a protestáns apokaliptikából is származó kiválasztottság tudata. Kialakul a kisebbség érzése, ami jól látható [...] Zrínyi Miklós 17. század közepén papírra vetett sorából: »Egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók«. A heroikus pátosz mellett (ismét Zrínyi szavait idézem: »itt győznötök, vagy

halnotok kell») a gyakorlati tettekben kapkodás, következetlenség, egymás ellen fordulás következik be. A török hódítás amúgy is szétszabdalta az ország területét, és az egyes részek politikusainak ellentétei gyakran fajultak polgárháborúkká. A hitújítás óriási vallási megosztottságot hozott Magyarországon, és a felekezetek egymást vádolták az ország összeomlásáért. A végén pedig a magyarok vezetői a paradoxonba menekültek: a török hódítás szörnyű napi következményeitől való megszabadulás érdekében az oszmán állammal kötöttek szövetségeket.”

Emiatt aztán a török idők, amelyek később a Habsburg-ellenes magyar történetírók tollán daliás, nemzetépítő és szabadságharcokkal teli korszakká változtak, valójában a „hollók ideje” volt. Ezt a metaforát egy nagyszerű erdélyi író, Szilágyi István *Hollóidők* című, lenyűgöző regényének címéből kölcsönöztem. Mert ezekben az évtizedekben (a „százötven éves” oszmán-török uralom idején) lassanként mindenki hollóvá változott, ha fenn akart maradni, ha biztosítani akarta a helyét. A Gárdonyitól eszményített Török Bálint (Lajos király veszésének egyik felelőse) egyike lett az első hollóknak, aki az 1530-as években (Katzianer német parancsnokkal együtt) át akarta játszani Dél-Magyarország (és Szlavónia) egy részét az oszmán-törököknek. Követték aztán hamarosan újabb hollók, mint Maylád István, Móra László, Bebek Ferenc, Balassa János, Márkházi Pál stb., hogy a 17. század nagy hollóiról, mint Thököly Imre, aki segített immár nem három, hanem négy részre szabdalni Magyarországot, vagy a Bécs felé masírozó oszmán sereghez oldalazó magyar arisztokraták színe-javáról már ne is beszéljünk. Hollókká váltak a „kereszténység pajzsát viselő” magyar végvári katonák, akik keresztény hitfeleiket legalább annyira sanyargatták, mint a betelepülő (többnyire balkáni szláv eredetű) „törököket”, ha életben akartak maradni. Még vadabbul viselkedtek a szintén magukra hagyott, a maguk ügyességére utalt eredeti hollók, az oszmán-török katonák, akik jelentős részének a 17. században a Magyar Királyság területéről kellett összerabolnia a napi betevő falatot, merthogy otthon semmit sem juttattak nekik. A két hatalom között őrlődő magyarok, Szilágyi István találó kifejezésével a „két gazda közt gazdátlanok” egyre kevésbé látták és találták az irányt. Csekély előnyökért kezdték segíteni megrontójuk, a török ügyét, és állandó gyanakvásukban mind jobban félni és elutasítani megsegítőjüket, a Habsburgok ügyét. Így lettek a kereszténység összefogásának és Magyarország felszabadításának

idejére a „kereszténység ellensége” az európai közvélemény ítélete szerint. Az önkép („a kereszténység védőbástyája”), a külső kép (megbízhatatlan népség, „szélkakasok”, mint 1590 táján jellemezte a magyarokat – egyébként jókora képmutatással – Szinán nagyvezír) és a realitások közötti állandó ellentmondás szükségképpen lelki torzulásokhoz vezetett. Ahogy Prohászka Lajos fájdalmas-gyönyörűen megírta 1941-ben, a török kor hozta meg a magyarok azóta örökös élményét, a „bujdosást”:

„A modern Európa kialakulása magyar földön egy katasztrófától sújtott közösséget talált [...] Kelet, amelyből egykor maga is kiszakadt s ahonnan magával hozta szellemének finitista irányát, testére zúdul és megsemmisítéssel fenyegeti nyugatival alakult életformáit. Hogy gátat vessen neki és védelemre szervezze azt, ami a régi, széttört gyepűkön innen még megmaradt, nagy elszánással maga is segít azok széttörésében s kapuit sarkig kítárva Nyugat vándora [a németiség] előtt, sorsközösséget vállal vele, de ezzel viszont végképp áldozata lesz az ő végtelenségvágyának s ezért – nem maradván már egybe – önnön testéből-szelleméből kényszerül »gyepűt csinálni« most Nyugat ellen. A régi térbeli gyepűvonal ilyenformán mindinkább az egyéni lélekbe szorul vissza. Kívülről: már csupa bizonytalanság; mögötte viszont: az elesettség nyomasztó tudata. Azóta minden magyar magános, elárvult strázsa, sokszor maga sem tudva, hova és kihez tartozik; de meghúzódvá lelki védővonala mögé, híven vigyáz és küzd, sokszor maga sem tudva, ki ellen – Kelet ellen, Nyugat ellen; – és nem tudva, miért – mert »így rendeltetett el«. Ez a magyarság sorsa immár négy évszázad óta. S ebben az örökös hanyattatásban vált mindinkább hontalanná, valóban »szellemi bujdosóvá« saját hazájában.”

Mindezek folytán magyar létállapottá lett a későbből is jól ismert kesergés, sírva vigadás, a hiányos önismeret, az irreális tervezgetés, az „ősök dicsőségében való sütkérezés”, amit nemcsak Prohászka, de Szilágyi regényhőse, Fortuna úr is kemény szavakkal kárhoztatott:

„... Minálunk az írástudó, a mindenféle krónikás főleg arra tanítja azokat, akik reá figyelmeznak, hogy hogyan kell önmagukat sajnálniok. Pedig a magunksajnálás a legkárhozatosabb áfium. Jóformán még írni sem tudtunk – csak sírni – magyarul; ám mihelyt a fajtánk állapotáról papírra vethettünk valamit, az mind csupa gyász

volt és siralom [...] Az ám, de ha nem marad utánunk semmi egyéb, csupán panaszos hangú jeremiád, a maradék értetlenül vakarja majd a fejét: hogyan létezünk mégis, ha mindez igaz? [...] Amit viszont nem tudok megfejtetni: a népek jámborabbja, aki a betűvetést sem tanulhatta meg, és életében sem hallott krónikás éneket, mihelyt egy römpöly bort megiszik, bár semmi sorstudása, mégis, lám, mégis a maga állapotán olyképpen borong, mintha siralmas énekből olvasná életét.”

Ez Mohács legnyomasztóbb, máig ható lelki következménye. Szerencsére azonban nem csak ez maradt utána. Szerencsére voltak Esterházy Miklóások és Pálok, Bethlen Gáborok és Zrínyi Miklóások, akik a sírva vigadás helyett a cselekvés és az európai léptékű politizálás embereiként tudtak utat mutatni az önsajnálóknak és a megtévedteknek. Ezen a nyomvonalon sarjadt ki aztán a 18. században és főleg a reformkorban Mohácsnak egy olyan olvasata, amely a szörnyű tragédia mellett a hangsúlyt a tanulságok levonására helyezi. Ennek szép példája Kisfaludy Károly híres *Mohács* című verse (1824), amelyben a költő a mohácsi síkot „nemzeti nagylétünk nagy temetőjének” nevezte ugyan, de kevesebbszer idézett soraiban így folytatta: „Új nap fényle reánk annyi veszélyek után / Él magyar, áll Buda még! a mult csak példa legyen most / S égve honért bizton nézzen előre szemünk.” Ahogy azonban Kisfaludy is utal rá, Mohács és fent vázolt következményei már a török korban eldöntötték, hogy lelki, demográfiai, végül pedig területi megroppanása miatt a magyarságból – amelynek korábbi potenciálja szerint mára nagy (legalább 30 milliós) néppé kellett volna válnia – kispén lesz. Ennek tudomásul vétele ment legnehezebben, s még ma sem sikerült teljesen.

Az oszmán-törökök és Mohács

Nem szokás így gondolni rá, de a mohácsi csata az oszmán-törökök jövője szempontjából sem egyértelmű sikertörténet. Pedig nagyon is annak indult. Nándorfehérvár és Mohács előtt Magyarország igen nagy „rangban állt” a hódító birodalom vezetőinél és lakóinál. Az ő szemükben Bizánc elfoglalása (1453) után ez hatalom tűnt egyedül ellenállóképesnek, ezért lassanként Magyarország vált a kereszténység megtestesítőjévé, Bizánc örökösévé. Nem véletlen, hogy a korabeli török eredetlegendák szerint a bizánciak

és a magyarok ugyanabból a törzsökből származtak, és hogy a Bizáncból menekülő uralkodók mindig Magyarország felé vették útjukat, vagy éppen itt vesztették el kardjukat. A török katonák, jóllehet a 15. század második felétől mást sem akartak, mint egy mielőbbi totális inváziót Magyarország ellen, még a nagy közel-keleti győzelmek után és önbizalmuk határtalan megnövekedése ellenére is erősen tartottak a magyar katonáktól. Ezért aztán amikor Mohácsnál a vártnál is fényesebb győzelmet arattak az „össellenség” felett, tényleg úgy érezték, hogy hamarosan az egész keresztény világ a lábaik előtt hever majd. (A kötetben közölt Ibrahim Pecsevi hosszú fejtegetései a mohácsi győzelem páratlanságáról jól mutatják ezt a meggyőződést.) Ebben hitt a szultán is, akit alighanem szintén meglepett a mohácsi diadal. Tudniillik ez után döntötte el, hogy nem bajmóldízik tovább Magyarország részenkénti meghódításával, hanem a sárkány fejét vágja le: elfoglalja Bécset, és hozzáfog a kelet- és a nyugat-római birodalom egyesítéséhez. Így bonyolódott bele egy olyan, egész Európát mozgósító konfrontációba, amelyet nem tudott megnyerni, és amely végül majd két évszázados állóháborúba torkollott – Magyarország területén. Innen nézve a mohácsi csata, amely az oszmán-török nagyhatalmi tudatban – ellenkező előjellel, mint a magyarokéban – szintén sarokkővé vált, paradox módon és persze számos áttételen keresztül a birodalmi terjeszkedés megakadásának és a későbbi hanyatlásnak első és szimbolikus erejű eseményeként is értékelhető. Még akkor is, ha kevés korabeli és mai török értene egyet ezzel a véleménnyel.

Befejezésül szeretném aláhúzni, hogy – miként reményeim szerint a fentiekből is kiviláglott – nem a mohácsi csatát, hanem az oda vezető utat és a belőle sarjadó következményeket tartom igazán súlyosnak Magyarország és a magyarság további sorsa szempontjából. Az általánosabb észrevételek után végül egy közvetlen, a jelen kötet témájául is szolgáló következményt taglalok: a király halálát és mindazt, ami abból fakadt. Az oszmán-törökök pontosan tudták, mivel jár az, ha az ország/birodalom vezetője egy csatában elesik vagy fogságba kerül. I. Murád szultánt az első rigómezei ütközetben (1389) ölték meg, utódát, I. Bajezidot pedig Timur Lenk katonái fogták el az ankarai csata (1402) forgatagában. Mivel az uralkodóváltások mindig komoly politikai megrázkódtatással jártak, az oszmán-törökök azt a következtetést vonták le ezekből a számukra megrázó eseményekből, hogy a mindenkori

csatarend első és legfontosabb feladata az uralkodó védelme. Nem is fordult elő többé – bár olykor, mint a mohácsi vagy a mezőkeresztesi ütközetben, voltak pillanatok, amikor veszélyben forgott a szultán –, hogy az uralkodó harc közben veszítette volna életét. Nagy kár, hogy a magyarok, akik I. Ulászló halálára emlékezve pontosan ismerték az ilyen esetek utáni bonyodalmakat, nem fordítottak elegendő figyelmet II. Lajos király védelmére. Olyan gondatlanság volt ez, amit az oszmán-török vezetés maga is furcsállott és szóvá tett, amikor náluk tárgyalt Szapolyai János követe. Ibrahim nagyvezír szavait idézem: „Bizony azt hittük, hogy a magyarok kiváló férfiak, de nem találtuk jó harcosoknak azokat, akik restek voltak megmenteni saját királyukat, nem tőlünk, hanem a sekély víztől. Mi bizony még a legutolsó emberünket sem hagynánk ilyen halállal meghalni.” S valóban, miközben dicsérettel emlékezhetünk a háromszoros túlerővel szemben is vitézül helytálló magyar seregről, felfoghatatlan a király személyével kapcsolatos hanyagságuk. Tudván tudva, hogy az „alternatív” történészek és folyóiratok feladata a „mi lett volna, ha” típusú kérdések tárgyalása, és hogy a király sorsával a kötet számos tanulmánya foglalkozik, nem tudom megállni, hogy ne jegyezzem meg: nyilván egészen másként alakul a magyar történelem, ha a király élve kerül ki a mészárlásból. Valószínűleg elmarad a polgárháború, és az ország központja Magyarországon marad. Ennek jelentősége hosszú távon felbecsülhetetlen, hiszen a nyugati országokban a királyi udvarok lettek a nemzeti fejlődés motorjai: a terület, a népesség, a nyelv egységesítésével és az anyanyelvű kultúra támogatásával mindenekelőtt ezek alakították ki a nemzetállam kereteit. A lelki zavarok mellett tehát a nemzetállami fejlődés zavarai is Mohácshoz mutatnak vissza.

Ezek után csak az a kérdés: hogyan létezünk még egyáltalán? Nyilván úgy, hogy a korabeli, gyakran utat tévesztő és sírva vigadó magyarokban mégis mindent legyőzött az élni akarás. Pontosan úgy, ahogy Magyarország történelmének egyik legsötétebb, csak Mohácshoz hasonlítható pillanatában (1944 szeptemberében) Szabó Dezső megfogalmazta *Az út* című versében:

„Nem lehet a halál egy nemzet célja,
Az Időből roppant reménység árad:
Elmúl vereség, rabság és gyalázat,
Új tavaszok jönnek és új vetések,
Új, győző lelkek és új nemzedékek:
A nemzet célja mindig: jövő s élet.”